

Український інститут національної пам'яті

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА

Київ

Видавництво імені Олени Теліги
2009

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА

ДЕРЖАВУ НЕ ТВОРИТЬСЯ В БУДУЧИНІ, ДЕРЖАВУ БУДУЄТЬСЯ НИНІ

Минуло шістдесят років від радісних та героїчних подій у Карпатській Україні – території на сході нашої держави. Ці події увійшли до нашої національної історії як зразок боротьби за право українського народу жити у власній незалежній державі бодай на малій частині українських етнографічних земель. Творили Карпатську Україну о. Августин Волошин та його оточення, серед яких були Дмитро Климпуш і Іван Рогач, Юліан і Федір Реваї, Володимир Колодзінський і Петро Стерчо, а також сотні і тисячі українців...

На основі демократичних виборів парламенту (Сойму) Карпатської України, прийнятих конституційних законів, виборів першого Президента Августина Волошина постала незалежна Карпатська Україна як геополітична реальність Європи. Далеко не всім подобалася ця держава, лихим оком дивилися на неї сусіди, не сприймали її в Кремлі.

Намагання сусідів зброєю примусити українців Закарпаття відмовитися від самостійної держави призвели до початку великої трагічної сторінки в історії людства – Другої світової війни.

Усі сили молода Карпатська Україна кинула на захист – стрільці «Карпатської Січі», загони самооборони билися за кожне село, кожную вулицю, кожную хату. Кульмінацією боротьби стала битва на Красному Полі, яка ще раз підтвердила, що перемагає не зброя, а дух – дух народу, дух нації.

Тому, даючи до рук читачів цю книгу, ми свідомі того, що, наголошуючи на героїчних сторінках української історії, ми дивимося в майбутнє, бо, як казав О. Ольжич, державу не твориться в будучині, державу будується нині.

Голова Українського інституту
національної пам'яті

Академік І. Юхновський

Августин Волошин,
Президент Карпатської
України

Августин Штефан,
голова Союму Карпатської
України

Юліан Ревай,
прем'єр-міністр уряду
Карпатської України

Срібна Земля – так поетично називають українське Закарпаття, смугу українських етнічних земель на схід від Карпатських гір. У складі Австро-Угорської імперії це був найвідсталіший куточок імперії, але саме тут поштовх Української революції розбудив приспані національні сили задля створення Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки. Проте внаслідок Сен-Жерменського мирного договору 1919 р. українське Закарпаття увійшло до складу Чехословацької республіки під назвою Підкарпатська Русь. Закарпаття визначено було як автономний край із власним парламентом (Союмом), до компетенції якого входили питання освіти, мови, релігії, місцевого самоуправління. Однак влада тут належала губернатору, якого призначала Прага. Чехословаччина не поспішала виконувати взяті на себе зобов'язання сто-

совно автономії Закарпаття, це питання залишалось невирішеним.

Ситуація докорінно змінилася на початку 30-х рр. XX ст. Під впливом українського національного руху закарпатське громадське політичне життя активізувалося. На Закарпатті діяли дві головні сили — так звані москвофіли, які ще з XIX ст. орієнтувалися на Росію, та національний український табір. Поступово український напрям став брати гору в суспільстві. Поширення освітньої мережі, активізація просвітницьких товариств («Просвіта» та ін.), поступовий перехід до загальноукраїнського правопису, збільшення преси — все це зумовило вироблення політичного підґрунтя для подальшого посилення національно-патріотичних і державницьких сил. Одним із лідерів українського табору був греко-католицький священник Августин Волошин.

А. Волошин промовляє на мітингу в Хусті з нагоди дня Злуки. Фото. 22 січня 1939 р.

Криза у ЧСР, територіальні претензії з боку сусідніх держав призвели до того, що українське питання набуло міжнародного резонансу, свої інтереси тут мали Франція, Великобританія та сусідні країни — Польща, Угорщина, Німеччина. Москва дивилася на ці процеси із засторогою.

Передчуваючи час змін, ворогуючі табори Закарпаття — русофіли та український табір — підписали спільну декларацію у справі української автономії, яку було вручено чеському уряду в Празі. Тоді ж було досягнуто домовленості про склад майбутнього автономного уряду, створено Національну раду Підкарпатської Русі, до якої увійшли практично всі основні політичні сили краю. Проти автономії виступила лише комуністична партія.

5 жовтня 1939 р. подає у відставку президент ЧСР Е. Бенеш. Цим скористалися словацькі та українські автономісти. Уряд Словаччини проголосив свою автономію 7-го, а Підкарпатська Русь — 11 жовтня.

Тоді ж утворено перший український автономний уряд у складі 6 міністрів. На чолі уряду став лідер русофілів А. Бродій, котрий отримав також портфелі міністра шкільництва і міністра федерального уряду у справах Підкарпатської Русі. Міністром внутрішніх справ призначено Е. Бачинського, міністром комунікацій — Ю. Ревая, а С. Фенцика — міністром без портфеля. Державними секретарями стали І. Пещак та лідер українського табору А. Волошин.

Уряд Бродія провів лише три засідання, на яких були розглянуті питання формування урядових структур, питання кордонів, проблеми цілісності території автономії та засновано газету «Урядовий вісник» (аналог «Урядового кур'єра» сучасної України).

Криза в уряді, пов'язана з таємними зв'язками Бродія і Фенцика з Угорщиною та Польщею, призвела до їх відставки, і 26 жовтня новим прем'єр-міністром при-

Біля будинку штабу «Карпатської Січі». Фото. 1938 р.

значено А.Волошина, чітка українська спрямованість якого знайшла підтримку не лише на Закарпатті, а й на Галичині, що вилилося у багатолюдні демонстрації підтримки у Львові, Станіславові, Коломиї та інших містах.

Не встиг уряд Волошина розпочати свою діяльність, як прийшла несподівана звістка – рішенням Віденського арбітражу до Угорщини мали перейти південні райони Словаччини і Карпатської України з містами Ужгород, Мукачеве та Берегове. Терміново урядові установи було перенесено до Хуста, який став столицею Карпатської України. У найближчому часі було завершено реформування уряду, що складався з чотирьох міністерств: внутрішніх справ, шкільництва і народної

освіти, юстиції та комунікацій. Важливу роль у діяльності уряду відігравали державні секретарі – члени ОУН С. Росоха та І. Рогач. Тоді ж створено службу безпеки, управління поліції, відділ преси і пропаганди, засновано нову урядову щоденну газету «Нова свобода», редакцію якої очолив письменник В. Гренджа-Донський. 30 грудня 1938 р. уряд А. Волошина затвердив нову назву української автономії – Карпатська Україна.

Уряд одразу взявся за розв'язання найбільш важливих питань. Серед перших заходів, які планувалися, були вирішення питань земельної реформи та розвитку хліборобства і виноградарства. Одними з найголовніших статей наповнення бюджету залишалися лісорозробки та видобуток

Святкування нового, 1939 року в «Американському домі» у Хусті. Посередині А.Волошин. Фото. 1939 р.

солі. Особлива увага приділялася питанням електрифікації, розвитку шляхів сполучень, зв'язку. В усіх школах запроваджувалося обов'язкове викладання української мови, було відкрито низку українських гімназій, шкіл, розроблявся проект перенесення Українського вільного університету з Праги до Хуста. Вирішувалися питання культури і мистецтва. Було розпочато роботи по створенню власної кіностудії.

Однією з найважливіших проблем було створення війська, яке почалося з формування добровільної організації «Карпатська Січ». На I з'їзді «Січі» провідником Головної команди обрано команданта Д.Климуша. «Січ» мала 10 команд (відділень) у районах, 5 постійних гарнізонів для військової підготовки, але весь час не вистачало зброї. Емблемою «Карпатської Січі» визначено Тризуб з мечем, аналогічний емблемі Організації Українських Націоналістів, і це не

випадково, бо фактичними організаторами «Січі» були члени ОУН із Закарпаття та прибулі туди з Галичини й інших українських земель.

Через пересувний культурно-агітаційний відділ, так звану «летючу естраду», та друкований орган – тижневик «Наступ» проводилася культурно-освітня діяльність.

Піднесення в Карпатській Україні викликало занепокоєння в сусідніх країнах, особливо в Угорщині, яка не відмовлялася від своїх претензій на всю територію Закарпаття. Стурбована була і Москва: так, Сталін гостро відреагував на події в Карпатській Україні у своєму виступі на компартійному з'їзді.

Тим часом наближалися вибори до крайового парламенту – Союму. Нестабільність у федерації і наростання політичної активності у краї вимагали від уряду проведення заходів по стабілізації, тому, «виходячи із становища громад-

О.Ольжич (Олег Кандиба),
представник Проводу
Українських Націоналістів ОУН
у Карпатській Україні.
Фото. 1930-ті рр.

Дмитро Климбуш,
головний командант «Карпатської Січі».
Фото. 1930-ті рр.

Святкова хода в Хусті з нагоди свята Злуки.
Фото. 22 січня 1939 р.

ського спокою», 20 січня 1939 р. було розпущено всі політичні партії, що пресою і населенням сприйнято позитивно. Трохи раніше, 18 січня 1939 р., з ініціативи ОУН за участю більшості існуючих на той час українських політичних партій, крім лівих, та представників національних меншин утворено Українське Національне Об'єднання (УНО), яке очолив Ф. Ревай. Головна мета УНО — участь у перших виборах до крайового Сейму. УНО сформувало виборчий список кандидатів до Сейму, до якого внесено чільних представників закарпатського політикуму. 12 лютого 1939 р. у виборах до крайового Сейму перемогу здобув виборчий блок Українське Національне Об'єднання. За список УНО проголосувало 92,4 % виборців. Це була повна перемога.

Розвал Чехословаччини відбувався під тиском Німеччини і при повній мовчанці інших європейських країн. 14 березня 1939 р. Словаччина проголосила свою державну самостійність, а Чехію захопила Німеччина.

15 березня 1939 р. розпочалося перше засідання Сейму Карпатської України, з трибуни звучали слова: «Наша Земля стає вільною, незалежною та проголошує перед цілим світом, що вона була, є й хоче бути УКРАЇНСЬКА. І коли б навіть нашій молодій Державі не суджено було довго жити, то наш Край залишиться вже назавжди УКРАЇНСЬКИЙ, бо нема такої сили, яка могла б знищити душу, сильну волю нашого українського народу».

Сейм ухвалив «Закон ч. 1» та «Закон ч. 2», які стали Конституцією держави.

Поштівка. 1938 р. Худ. М. Михалевич

А.Волошин (у центрі) та І.Рогач (праворуч) біля будинку уряду Карпатської України в Хусті.
Фото. Весна 1939 р.

ЗАКОН ч. 1.

Сойм Карпатської України ухвалив цей закон: Карпатська Україна є незалежна держава. Назва Держави є: КАРПАТСЬКА УКРАЇНА. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Соймом КУ, на чолі. Державна мова Карпатської України є УКРАЇНСЬКА мова.

Барва державного прапору Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя є горішня, а жовта є долішня.

§ 6. Державним гербом Карпатської України є дотеперішній краєвий герб: медвідь у лівім червонім полі й чотири сині та жовті смуги в правому півполі і ТРИЗУБ св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі. Переведення цього місця закону полишається окремому законі.

§ 7. Державний гімн Карпатської України є: «Ще не вмерла Україна...»

§ 8. Цей закон обов'язує зараз од його прийняття.

Оформлення приміщення, де проходив II з'їзд «Карпатської Січі». Посередині – портрет А.Волошина, ліворуч – Голови ОУН Є.Коновальця, праворуч – Голови Директорії УНР С.Петлюри. *Фото. Лютий 1938 р.*

ЗАКОН ч. 2.

Сойм Карпатської України ухвалює цей закон:

§ 1. Сойм уповноважує Уряд, щоб за згодою Президента Карпато-Української Республіки видавав аж до відкриття розпорядження з силою закону. Це уповноваження не відноситься до змін конституційних законів.

§ 2. Розпорядження, видані за § 1, мають бути предложені Соймові на його найближчій засіданні. Інакше втрачають обов'язуючу силу.

§ 3. Цей закон обов'язує зараз від його прийняття.

Таємним голосуванням Сойм Карпатської України обрав першим Президентом держави А. Волошина, а прем'єр-міністром — Ю. Ревая. Таким чином, процес

Засідання II з'їзду «Карпатської Січі». *Фото. Лютий 1938 р.*

державного усамостійнення Срібної Землі завершився.

Того ж дня Угорщина напала на Карпатську Україну. На боротьбу з ворогом стала в першу чергу «Карпатська Січ», а також загони самооборони, проте сили були нерівними. На Красному Полі відбулася героїчна битва січовиків з регулярними угорськими військами, окремі підрозділи продовжували боротьбу далі. Важкі бої велися за Хуст, місто Севлюш кілька разів переходило з рук у руки. 18 березня у кровопролитному бою біля с. Воловець геройською смертю загинув останній командир «Карпатської Січі» полковник М. Колодзінський. Окремі підрозділи і групи продовжували боротьбу до травня 1939-го, а деякі — аж до січня 1940 р.

Президент А. Волошин і уряд змушені були покинути рідну землю.

Один із керівників «Карпатської Січі» Іван Кедюлич.
Фото. 1938 р.

Іван Рогач,
*редактор офіційного органу влади
Карпатської України
«Нова свобода»
Фото. 1930-ті рр.*

Агресія сусідніх країн проти Карпатської України фактично стала початком Другої світової війни, а січовики, що загинули за волю своєї держави, були її першими жертвами.

Карпатська Україна як держава проіснувала недовго, проте заявила світові про волелюбність українського народу, залишила свій слід в українській історії, підтвердила, що Закарпаття є українською землею, а українці цього краю —

невід'ємною частиною великої української нації.

Після відновлення незалежності України в 1991 р. держава гідно пошановує провідників і героїв Карпатської України. В Ужгороді встановлено пам'ятник Президентові А. Волошину, пам'ятний знак на Красному Полі, іменами творців Карпатської України названо вулиці і площі, школи й інститути. Ми повинні пам'ятати і шанувати національних героїв, усі сторінки нашого минулого.

Основні дати історії Карпатської України 1938–1939 років

29 травня 1938

Русинсько-Українська Народна Рада (згодом Українська Центральна Народна Рада) висунула вимогу до уряду Чехо-Словацької республіки про надання українському Закарпаттю статусу автономії.

4 вересня 1938

В Ужгороді утворено парамілітарну Організацію народної оборони «Карпатська Січ»

9 вересня 1938

Для переговорів про статус Закарпаття до Праги прибула делегація Української Центральної Народної Ради.

8 жовтня 1938

Створено перший уряд автономного краю на Закарпатті у складі Чехо-Словацької республіки. Голова уряду А.Бродій.

10 жовтня 1938

Уряд Чехо-Словацької республіки ухвалив рішення про перетворення держави на федерацію трьох народів: українців, чехів та словаків.

26 жовтня 1938

Головою уряду Карпатської України призначено А.Волошина.

2 листопада 1938

Віденський арбітраж передав до складу Угорщини частину українських земель Закарпаття з містами Ужгород, Мукачеве і Берегове. Столицю Карпатської України перенесено з Ужгорода до Хуста.

4 грудня 1938

У Хусті відбувся I з'їзд «Карпатської Січі».

18 січня 1939

На основі більшості політичних сил Закарпаття утворено Українське Національне Об'єднання (УНО).

12 лютого 1939

Відбулися вибори до краєвого парламенту – Сойму, на яких перемогу отримало УНО.

19 лютого 1939

■ У Хусті відбувся II з'їзд «Карпатської Січі».

15 березня 1939

■ Сойм Карпатської України проголосив державну самостійність, прийнято Конституцію, першим Президентом обрано А.Волошина.

15–18 березня 1939

■ Основні бої підрозділів «Карпатської Січі» з угорськими військами, що напали на Карпатську Україну.

Відзнаки Карпатської України. 1938–1939 рр.

Книги про Карпатську Україну

Український інститут національної пам'яті

Громадсько-політичне видання

Олександр Кучерук

Карпатська Україна

Відповідальний редактор *Владислав Верстюк*

Редактор *Ольга Веремійчик*

Коректор *Леся Марченко*

Верстка *Валентина Ялового*

Підписано до друку 28.11.2008. Формат 70x100 1/16. Папір крейдяний.

Гарнітура AdonisC. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 1,29. Обл.-вид. арк. 1,56.

Наклад 10 000 прим.

Видавництво імені Олени Теліги

Реєстраційне свідоцтво № 21638468, видане 15.02.95 р.

01010, Київ, 10, вул. Івана Мазепи, 6